

Welkom in het Singelpark van Leiden

Rondom de historische binnenstad van Leiden ligt sinds 1659 een ruim zes kilometer lange aaneengesloten vestinggracht of singel.

Inwoners van Leiden hebben het initiatief genomen om van dit unieke cultureel erfgoed het langste, mooiste en spannendste stadspark van Nederland te maken: Het Singelpark.

Wil je meehelpen, meld je dan aan bij de Vrienden van het Singelpark.

Tijdens deze wandeling maak je kennis met de nu al grote verscheidenheid aan bomen, struiken en planten in het Singelpark. En gaandeweg wordt die diversiteit nog groter, als het aan de Vrienden van het Singelpark ligt.

Een deel van het in deze route beschreven groen is niet altijd aanwezig. Het is niet het seizoen; er kan bijvoorbeeld zijn gemaaid. Er kunnen bomen of struiken zijn weggehaald vanwege een herinrichting. Of de betreffende planten zijn dit keer niet opgekomen of verdroogd.

Je zult bomen aantreffen, waarbij een informatiebordje staat. Deze bomen vormen samen een arboretum, een verzameling van bijzondere bomen. Je kunt deze Arboretumroute apart nog een keer lopen.

Je zult ook zien dat aan het begin en het eind van een parkdeel gestileerde "poorten" staan en een bordje

met informatie over dát stuk van het Singelpark.

De nummering begint op de brug over de Rijnsburgersingel bij het Museum van Volkenkunde, maar je kunt hem overal beginnen waar je wilt. Dus ook waar je vorige keer gebleven bent. Het beste is om de aangegeven looprichting te volgen.

De wandeling is door vrijwilligers van de Vrienden tot stand gekomen.

De teksten zijn van Ap Zwinkels en ingesproken door Rick van Vliet. Ap Zwinkels heeft de audiotour op izi-TRAVEL vorm gegeven.

TIP1: Download de wandeling naar je telefoon op een plaats met een goede Wifiverbinding. Dat voorkomt hoge datakosten.

TIP2: Open de tour pas op de plek waar je wilt starten; dat voorkomt dat hij locaties overslaat.

TIP 3: Zet Wifi uit en wandel met 3G of 4G.

TIP 4: Volg steeds met de gps-stip de blauwe lijn op het scherm. Dan kun je niet verdwalen.

TIP 5: Als je de route later nog een keer wilt lopen, is het nodig dat je op het beginscherm van de app "de voortgang van de rondleiding" reset.

Wie gebruik maakt van de gedrukte versie van deze wandeling volgt de zwarte lijn op bovenstaand kaartje.

De Vrienden van het Singelpark wensen je een hele fijne wandeling.

1. Brug over de Rijnsburgersingel

De wandeling start op de brug over de Rijnsburgersingel.

Als het Museum van Volkenkunde open is kun je door de museumtuin, om het gebouw heen, langs de Rijnsburgersingel en de Morssingel via locatie 2 en 3 naar locatie 4 lopen. Langs de blauwe lijn op je scherm. Als het museum gesloten is loop je via de 1ste Binnenvestgracht direct naar locatie 4.

2. Gele Treurwilg (*Salix sepulcralis*)

Iets voorbij Café Abel staat aan het water een forse Gele Treurwilg. Kenmerkend is de opgaande groei van de stam en de afhangende dunne scheuten, die vaak tot op het water reiken. In het vroege voorjaar leggen de uitlopende bladknoppen een groengeel waas over de takken ten teken dat het echt lente wordt. De Gele Treurwilg is een kruising tussen een schietwilg (*Salix alba*) en een treurwilg (*Salix babylonica*). De treurwilg lijkt een oer Hollandse boom maar komt oorspronkelijk uit China.

3. Grauwe Abeel (*Populus canescens*)

Je staat voor een imposante Grauwe Abeel. Lid van het bekende populierengeslacht. Hij kan wel 35 meter hoog worden.

De stam blijft lang glad en lichtgrijs tot donkergrijsgroen. Bij oude bomen is de bast donker geworden en de schors netvormig gegroefd. Je ziet op de stam fraai gevormde "ogen" op plaatsen, waar in het verleden takken zijn weggesnoeid. Alsof je steeds wordt gevolgd.

In juni springt de doosvrucht open en komt het zaad vrij en daarmee ook een grote hoeveelheid donzig pluus. Zoveel pluus dat het lijkt of het sneeuwt. Sommige mensen zijn daar allergisch voor.

Achter de botenloods van de Maori is sinds het voorjaar van 2019 de nieuwe Kweektuin van de Vrienden van het Singelpark gevestigd. We kweken er planten op voor ergens in het Singelpark, en onderhouden van

daaruit een deel van de Tuin van Volkenkunde.

4. Hollandse Linde (*Tilia europaea*)

Op het plein bij de Morspoort staan twee Hollandse Linden. Een veel voorkomende laanboom. Bekend uit het kinderversje Leentje leerde Lotje lopen langs de Lange Lindelaan.

Een linde laat zich heel makkelijk in allerlei vormen snoeien. Bijvoorbeeld als leilinde in dorpskernen en rond boerderijen. Opvallend is altijd de grote hoeveelheid opschietende uitlopers net boven de grond. De geurige bloemen trekken veel honingbijen aan.

Twee soorten bomen, die allebei voor schaduw moeten zorgen: De Linde met een verticaal scherm en de Dak Moerbei met een plat horizontaal scherm. Hij is steriel en heeft geen vruchten, Daarom populair boven terrassen.

Volg de blauwe lijn over de 1ste Binnenvestgracht naar Park de Put met zijn markante zwarte wipmolen.

5. Bloeiende borders

Na jaren discussies over de herinrichting is in 2016 Park de Put helemaal op de schop gegaan. De vaste planten die je in de borders ziet staan zijn op een gezamenlijke plantdag van de bewoners en de Vrienden in de grond gezet. Bij de keuze van de soorten en de kleuren heeft men zich laten inspireren door Nederlands-Indië.

Eind september 2017 heeft de gemeente het beheer van dit park aan de Vrienden overgedragen. Het werk wordt bijna allemaal door vrijwilligers uitgevoerd.

6. Mispel (*Mespilus germanica*)

Tegen de hoge muur bij de molen staat een struikvormige boom of heester. Het is een Mispel. Familie van de appel en de peer. Hij is door de Romeinen naar West-Europa gebracht. De vruchten zijn pas eetbaar, als zij door de vorst een beetje beurs en rot zijn geworden. Vandaar het spreekwoordelijke 'Zo rot als een Mispel'.

Je gaat de Rembrandtbrug over.

7. Hartbladige Els (*Alnus cordata*)

Midden op de Rembrandtplaats staat een groepje Hartbladige Elzen, genoemd naar de vorm van het donkergroene en gladde blad. In het voorjaar bloeien de langwerpige mannelijke katjes. In augustus vormen zich de donkergroene elzenproppen, waarin de zaden zitten. In september gaan de propfen door de droogte openstaan en zijn dan geliefd bij puttertjes en sijsjes, die er de zaden proberen uit te peuten.

8. Rembrandttuin

Langs het water is hier in 2017 door bewoners, achter en naast de restanten van de Pelikaantoren, de Rembrandttuin aangelegd. Geïnspireerd door het kleurenpalet, dat Rembrandt gebruikte. Een deel van de planten is afkomstig uit de Kweektuin van het Singelpark.

9. Italiaanse Populier (*Populus nigra*)

Langs het water staat deze majestueuze Italiaanse Populier. Kenmerkend is de slanke groeiwijze. Hij kan wel 20 tot 30 meter hoog worden. Maar ondanks zijn hoogte is hij heel goed bestand tegen harde wind en storm. Het blad loopt bronsgroen uit en wordt egaal lichtgroen in de zomermaanden. In de herfst kleurt de boom goudgeel.

Je steekt bij de zebra het Noordeinde over naar het Rembrandtpark.

10. Rode of Bruine Beuk (*Fagus sylvatica*)

Komend uit de poort sta je direct voor de imposante stam van een Rode Beuk. De bast is glad en grijs maar ook heel dun, waardoor de boom bij plotselinge blootstelling aan zonlicht gevoelig is voor schorsbrand. Daarom wordt de stam soms met jute omwikkeld.

11. Moerascipres (*Taxodium distichum*)

Ook de stam van de Moerascipres bij het water heeft een bijzondere vorm. Zoals de naam al aangeeft houdt deze boom ervan om aan de waterkant te staan. Of helemaal in het water zelfs. Luchtwortels zorgen ervoor dat hij overleeft. De Moerascipres is een naaldboom. De naalden verkleuren in de herfst spectaculair van groen via geel naar bruin en vallen dan af, om in het voorjaar weer frisgroen te verschijnen.

12. Rode Vlier (*Sambucus nigra*)

In de border tussen het wandelpad en de aangrenzende particuliere tuinen staat een keur aan heesters en vaste planten, waaronder een opvallende roodbladige Vlier. Het rode blad, de roze bloemen aan het eind van de lente en de rode bessen in de zomer zijn een verrijking voor mens en dier.

De borders zijn in overleg met de bewoners ingericht en worden door hen zelf en door de Vrienden onderhouden.

Loopaanwijzing 1: Aeldisbrug

De route gaat verder over de nieuwe Aeldisbrug. De Brug van de Ouderdom.

Rolstoelers nemen de oude brug naar de Arsenaalstraat en pikken de route daarna weer op.

13. Linden in het gelid

Op het voormalige exercitieterrein van de Doelen staan - zoals het hoort - de lindebomen strak in het gelid. Het plein en de speeltuin staan op de nominatie te worden opgeknapt.

Je loopt bij het water het trapje op, en gaat door een hekje en dan linksaf naar de Arsenaalstraat. Op werkdagen staat het hek van het Reuvens gebouw open en kun je via de binnentuin naar locatie 14 lopen.

Als het Reuvens is gesloten neem je de 1ste straat rechts, de Reuvensplaats, en gaat daarna weer rechtsaf. Vlak vóór de brug over de Witte Singel ga je linksaf langs het water. Volg de blauwe lijn op je scherm.

14. Japanse Duizendknoop (*Fallopia japonica*)

Aan de waterkant staan 2 soorten Duizendknoop. Neem ons niet kwalijk: stonden twee soorten duizendknoop, want de grote Japanse Duizendknoop is hier fel bestreden. Het is een woekeraar, die boven de grond in een mum van tijd 3 meter hoog kan worden, en onder de grond een sterk wortelgestel heeft en daardoor een strenge vorst kan overleven. De wortels kunnen schade toebrengen aan rioleringen, leidingen en zelfs funderingen van gebouwen. De plant staat intussen op de Europese lijst van invasieve exoten, die het beste kunnen worden gedood.

De kleine Duizendknoop, Perzikkruid genoemd, staat er nog wel. Hij is te herkennen aan de rode bloemen in de vorm van een lange aar. Een gewaardeerde borderplant. Bijen zijn er dol op. In China maakt men uit de bladeren een indigo-extract waarmee katoenen (spijker)stoffen worden geverfd.

15. Diverse soorten Wilgen (*Salix*)

Langs het water staan verschillende soorten wilgen, die met elkaar gemeen hebben dat ze zijn geknot. Dat

wil zeggen, dat na het planten van een wilgenstek de stam op ca. 1,50 meter wordt afgezaagd. Door daarna eenmaal in de 3 à 4 jaar alle uitlopers af te zagen, ontstaat er een knot of knoest met zijn kenmerkende vorm. Let ook eens op de uiteenlopende vormen en kleuren van de takken en van de bladeren bij de verschillende wilgen op deze plaats.

16. Paterstraatje

Op verzoek van de Vrienden is het smalle stenige Paterstraatje langs de donkere muur van de Hortus omgetoverd tot een heus Varenstraatje. De planten vallen op door de vele kleuren groen en het volledig ontbreken van gekleurde bloemen. Zij vermenigvuldigen zich met behulp van nauwelijks zichtbare sporen, die aan de onderkant van de bladeren uit kleine bruine sporendoosjes tevoorschijn komen en zich door de wind laten meevoeren. Maar er staan ook wel wat andere vooral groenblijvende bloeiende vaste planten tussen. Zoals de aangewaaiden Vlinderstruiken. Tegen de donkere muur is een aantal Wilde wingerds geplant om het straatje nog verder te vergroenen. Voordat ze afvallen hebben de bladeren in de herfst prachtige kleuren.

17. Muurleeuwenbek (*Cymbalaria muralis*) en Rode Valeriaan (*Centranthus ruber*)

Staande op de brug over de Doelengracht zie je rechts tegen de oude muren diverse plantjes groeien. Zoals de Muurleeuwenbek met de kleine paarse bloemetjes. Hij komt oorspronkelijk uit de Dolomieten en groeit graag op oude stenen muren. Het zaad wordt op 2 manieren verspreid: de bloemsteel buigt zich na de bloei zodanig dat de zaadjes in de spleten en voegen vallen. Maar ook mieren zorgen voor de verspreiding.

Je ziet er ook de Rode Valeriaan, ook wel de Rode Spoorbloem genoemd. De bloemen staan in tuilen en hebben een klein spoor aan de onderzijde. Hij houdt van een droge kalkrijke bodem. De stengel is evenals de bladeren blauwgroen berijpt. De bloem trekt veel vlinders, zoals de kolibrievlinder.

In het water drijft wel eens de Waterhyacint met witte bloemetjes en de Watersla. Misschien wel ontsnapt uit de tropische kassen van de naburige Hortus?

18. Tongvaren (*Asplenium scolopendrium*)

Tegen de op het westen gerichte oude muur groeien boven tegen de rand enkele Tongvarens. Vast en zeker niet aangeplant maar aangewaaid.

19. Muurvaren (*Asplenium ruta-muraria*)

Rechts, bijna aan het eind van de Doelensteeg, groeien tegen een kale muur enkele exemplaren van weer een ander varentje: de Muurvaren. Dit plantje groeit voornamelijk op (oude) kalkrijke en vochtige muren. Zoals hier.

20. Linden aan het Rapenburg (*Tilia europaea*)

Vanaf de Doelenbrug heb je een mooi zicht op de Hollandse Linden aan weerskanten van het Rapenburg. Hij kan wel 40 meter hoog worden, met een hoge, koepelvormige kroon. Het grote herstellend vermogen van de Hollandse Linde na snoeien en andere beschadigingen maakt hem uitermate geschikt voor deze omgeving.

Loopaanwijzing 2: Academiegebouw

Je loopt door het ijzeren hek van het Academiegebouw en door de ronde poort naar de Hortus botanicus. Als het hek is gesloten, loop je voorbij het Academiegebouw en ga je rechtsaf de Nonnensteeg in en aan het eind linksaf de 5de Binnenvestgracht op. Ga verder bij locatie 23.

21. Hortus botanicus

De Hortus botanicus is in 1590 gesticht en is daarmee de oudste nog bestaande botanische tuin in Nederland. Direct rechts na de poort staat de oudste boom van de Hortus, een Goudenregen. Geplant in 1601. Met wat hulp van de hortulanus (de persoon, die is belast met het technische beheer van een

botanische tuin), blijft de boom hopelijk nog heel lang de oudste.

22. Tulpenboom (Liriodendron tulipifera)

Links in de hoek staat een Tulpenboom, die het Academiegebouw bijna omarmt. De naam is ontleend aan de vorm van de (lichtgroene/oranje) bloemen maar ook aan de vorm van het blad.

Staande bij de Tulpenboom zijn er 2 mogelijkheden om verder te lopen:

1. Je kiest voor een uitgebreid bezoek aan de Hortus en koopt een toegangskaartje bij de kassa. Je loopt daarna al dan niet door de tropische kassen naar de Singel en je volgt de Singel om het gebouw van de oude Sterrewacht heen en verlaat vervolgens de Hortus door een draaihek.

Direct na de brug pak je rechts het nieuwe wandelpad langs de Witte Singel. Aan het eind steek je de Kaiserstraat over naar de Boisotwal.

2. Je volgt vanaf de Tulpenboom de blauwe route op je scherm. Lopend door de "tunnel" kun je genieten van een bijzonder audio-kunstwerk. Zo kom je op de prachtige 5de Binnenvestgracht uit.

23. Zomereiken (Quercus robur)

De grote bomen aan de overzijde van deze prachtige gracht zijn Zomereiken. De ruwe bast en de grilligheid van de kroon zijn kenmerkend voor deze imposante bomen. Door hun hoogte en diepe wortels zouden eiken gevoelig zijn voor blikseminslag. Niet onder schuilen dus....

Ter hoogte van huisnummer 7a is de muur begroeid met een keur aan klimplanten. De krachtigste groeier is de Wilde wingerd met zijn ingesneden blad met 3 punten. In de herfst valt deze klimmer vooral op door zijn paarsblauwe bessen en zijn felle herfstkleuren. De plant hecht zich met zijn hechtvoetjes aan vrijwel alle oppervlakken, zelfs op kunststof, plastic en glas.

Tegen die muur staat ook een Duitse Pijp. De Nederlandse naam slaat op de indrukwekkende sifonvormige bloem. De kleur is meestal geelgroen of roodachtig. Bevruchting gebeurt door insecten. Daarvoor heeft de bloem een speciale geur, die nou niet bepaald fris is. Maar insecten worden hierdoor aangelokt.

Tuinliefhebbers kunnen maar beter een straat om gaan.

Ter hoogte van de Zegersteeg, zie je langs de gracht een voorbeeld van een kleine stadskwekerij.

Loopaanwijzing 3: Zegersteeg

Rolstoelers gaan hier via de Zegersteeg naar de Kaiserstraat en dan rechtsaf naar locatie 24.

Andere wandelaars nemen aan het eind van de 5de Binnenvestgracht de trap en pakken rechtdoor het nieuwe wandelpad langs de Witte Singel. Steek aan het eind de Kaiserstraat over naar de Boisotwal en loop naar locatie 24.

24. Zilveresdoorn (Acer saccharinum)

Aan de Boisotkade langs het water van de Witte Singel zijn na de Tweede Wereldoorlog 3 Zilveresdoorns gepoot. Ook wel Witte Esdoorn genoemd, naar de kleur van het blad. De vorm van het blad lijkt veel op dat van de Canadese Maple Leaf in de vlag die de Canadese bevrijders destijds met zich meevoerden.

Een paar jaar geleden is de derde boom uit veiligheidsoverwegingen rigoureuus ingekort. Maar er zit nog zoveel levenskracht in, dat hij steeds weer uitloopt. En dat geldt ook voor de indrukwekkende zadelzwam die zich in voor- en najaar vertoont. Qua vorm doet hij zijn naam eer aan.

25. Pilgrimstuin bij Korte Vlietbrug

In 2020 was het 400 jaar geleden, dat de Pilgrim Fathers hier vandaan naar Engeland en daarna naar Amerika vertrokken. Rondom het gedenkbeeldje langs het water is door de Vrienden een Pilgrimstuin aangelegd. Aan één kant van het pad staan Europese en Amerikaanse planten die ook in de 17e eeuw hier

voorkwamen. Aan de kant van het water ligt een kruidenveld met daarin verfplanten, keukenkruiden en medicinale planten.

Op de Van Houtwal kan je het beste over het tegelpad aan de waterkant van de weg gaan lopen. De komende jaren gaat de weg op de schop.

26. Kaukasische Vleugelnoot (*Pterocarya fraxinifolia*)

Langs het water staat een rijtje jonge Kaukasische Vleugelnoten. De nootjes zitten na de bloei geklemd tussen twee vleugeltjes en hangen in lange slierten her en der in de boom. In de winter heeft de boom geen afgesloten maar open knoppen, waardoor het lijkt alsof ze al zijn uitgelopen. De boom kan wel 25 meter hoog worden.

27. Vlier (*Sambucus nigra*)

Ongeveer halverwege de Van Houtwal verandert het strakke gazon met de Vleugelnoten in een wat ruiger gebied waarin een zogenoemd extensief beheer wordt toegepast. Dus niet te veel onderhoud.

In dit deel van de singelrand staan veel Vlieren. Normaal worden ze weggehaald maar door het extensieve beheer krijgen ze een kans om zich hier spontaan te vestigen. Al na enkele jaren bloeien de struiken overdadig met witte schermbloemen. Merels en spreeuwen doen zich daarna graag tegoed aan de zwartrode bessen en zorgen zo weer voor verdere verspreiding.

28. Stinsenplanten

Dankzij hetzelfde extensieve beheer groeien hier in het voorjaar onder de bomen diverse bol-, knol- en wortelstokplanten zoals Vogelmelk, Boshyacinten, Daslook, Sneeuwkllokjes en Bosanemonen.

Dit soort planten zijn in het verleden - onder de invloed van Engelse landschapsarchitecten - met name neergezet in tuinen rond oude buitenplaatsen, zogenoemde stinsen. Maar gaandeweg zijn ze ook daarbuiten ingeburgerd. Zoals hier.

Na de bloei in het vroege voorjaar verstoppen zij zich weer in de grond. Alleen de Italiaanse Aronskelk met zijn bonte bladeren blijft zichtbaar. Later vormen zich de aren met oranje- en rode bessen. Maar pas op: Ze zijn heel giftig!!

29. Paardenkastanje (*Aesculus hippocastanum*)

Misschien wel de bekendste boom, de Paardenkastanje, zeker bij kinderen vanwege de kenmerkende vruchten. En ook een veel voorkomende boom in het Singelpark. De laatste jaren zijn veel Paardenkastanjes echter besmet geraakt met de kastanjabloedingsziekte en doodgegaan. Het is te hopen, dat deze exemplaren aan de ziekte ontsnappen.

Na de bloemenstal steek je recht door de Lammenschansweg over en loop je naar de ingang van het Plantsoen.

30. Het Plantsoen

Dit stadspark is tussen 1835 en 1842 - als werkgelegenheidsproject - in de Engelse landschapsstijl op de voormalige bolwerken aangelegd. Naar ontwerp van Salomon van der Paauw. Dus geen rechte paden; steeds mooie doorkijkjes op de Singel; een gelegenheid om muziek te maken en te luisteren, en sinds 1867 een volière. In geen ander deel van het Singelpark staan zoveel verschillende oude bomen.

31. Japanse Notenboom (*Ginkgo biloba*)

Achter het 3-oktober-monument staat een prachtige *Ginkgo biloba*. Deze naaldboom is oorspronkelijk afkomstig uit China. De soort wordt alleen nog gekweekt en is niet meer in het wild bekend. Hij wordt ook

wel Japanse of Chinese tempelboom genoemd en groeit nogal onregelmatig en kan wel 40 meter hoog worden.

32. Gewone Plataan (*Platanus acerifolia*)

Links van het pad staat een gigantische Plataan. Een echte stads- en parkboom die zich in de warme en droge stedelijke omgeving goed thuis voelt. De dichte kroon van een vrij groeiende boom zorgt voor veel schaduw en veel verkoeling. De bast heeft door het dikker worden van de stam steeds weer een nieuw jasje nodig. Het oude valt in grote schilfers af. Dat veroorzaakt het gevlekte kleurenpatroon.

33. Groot Hoefblad (*Petasitus albus*)

Vroeg in het voorjaar meldt het Groot Hoefblad zich vanuit het niets met grote paars bruine bloemen. Pas daarna komen de grote hoefijzervormige bladeren. Het is typisch een plant die van een grenssituatie houdt: op de scheiding van land en water voelt hij zich het beste thuis. Wanneer eenmaal de bladeren zijn uitgespreid, dringt er nauwelijks meer licht tot de bodem door. Een prima milieu voor slakken en pissebedden, waar vervolgens weer veel vogels op afkomen.

34. Mammoetboom (*Sequoiadendron giganteum*)

Deze Mammoetboom is nog maar 15 meter hoog, dus een kleine jongen in vergelijking met de General Sherman Tree in Californië, die ruim 83 meter hoog is en een omtrek heeft van 31 meter bij de grond en 26 meter op borsthoogte. In Nederland zijn de dikste exemplaren te vinden in Brummen in Gelderland, met stamomtrekken van 7,9 en 7,8 meter (op 1,3 m hoogte). De Mammoetboom is een altijd groenblijvende naaldboom.

35. Groene Treurbeuk (*Fagus Sylvatica pendula*)

Bij de Van Disselbrug staat een prachtige Treurbeuk. In de natuur komt deze variant niet voor. Boomkwekers enten op de stam van een gewone beuk de scheuten van een treurvorm.

36. Watercipres (*Metasequoia glyptostroboides*)

Rechts van het pad staat achter de treurbeuk een Watercipres. Het is een bladverliezende naaldboom. De kleine naaldjes staan 2 aan 2. De roodbruine bast is vezelachtig met onregelmatige ribbels. De watercipres heeft anders dan de Moerascipres, geen luchtwortels.

37. Kaukasische Vleugelnoot (*Pterocarya fraxinifolia*)

Waar je langs de Jan van Houtkade enkele jonge vleugelnooten hebt gezien, staat hier een volwassen exemplaar. De groei kracht spreekt voor zichzelf. Zie de zware armen en de enorme kroon, maar ook de groei van jonge scheuten aan de basis van de stam.

38. Drie Zwarte Berken (*Betula nigra*)

De drie Zwarte Berken, dicht bij elkaar langs het water, typeren de Engelse landschapstijl, waarin het plantsoen is aangelegd. Kenmerkend is ook de standplaats. Berken zijn echte moerasbomen van het noordelijk halfrond. De enige boom die van nature op IJsland en Groenland groeit.

39. Moerascipres (*Taxodium distichum*)

Langs het water staan enkele Moerascipressen. Ook een bladverliezende naaldboom, zoals de Watercipres, die je een stukje terug zag staan. Een moerascipres heeft meestal luchtwortels, die rondom de stam uit de grond komen. De naalden van de Moerascipres staan om en om dus niet paarsgewijs zoals bij de Watercipres.

In de herfst zijn de naalden eerst geel of oranje en later donkerrood of bruin.

40. Japanse Kaukasische Els (*Alnus Speathii*)

Op de Rembrandtplaats kwam je al een Hartbladige Els tegen. Hier langs het water staat een Japanse

Kaukasische Els maar met langwerpige en puntige bladeren. Hij heeft zowel vrouwelijke bloemen (in de vorm van kegels of propfen), als mannelijke bloemen, ook wel katjes genoemd. In het vroege voorjaar gaan de propfen openstaan om het stuifmeel uit de katjes op te vangen.

Droog elzenhout is zacht en taai, duurzaam en gemakkelijk te verwerken. Het hout werd vroeger in de bouw gebruikt (heipalen), als boerengeriefhout en voor onderwaterconstructies (half Venetië is gebouwd op elzen palen) maar er worden ook klompen, bezemstelen, potloden, speelgoed en andere kleine voorwerpen van gemaakt.

41. Tamme Kastanje (*Castanea sativa*)

Tussen de vele Paardenkastanjes in het Singelpark staat deze eenzame Tamme Kastanje. Hij is herkenbaar aan de lange, grof gezaagde donkergroene bladeren. Na het uitlopen verschijnen de mannelijke bloemen die als een parelsnoer aan rechtopstaande, lange katjes zitten. De vrouwelijke bloemen bevinden zich aan de basis van de katjes. De vruchten zijn leerachtige, glanzend bruine noten. Meestal zitten er drie bijeen in een geelbruine, gestekelde bolster. De noten zijn (geroosterd) eetbaar. Er wordt ook kastanjepuree van gemaakt.

42. Canadapopulier (*Populus x canadensis*)

Zag je al eerder een volslanke Italiaanse Populier; hier staat rechts van het pad een breedgeschouderde Canadapopulier. Veel aangeplant voor de houtverwerkende industrie maar hier kreeg hij de kans om uit te groeien.

43. Het Singeleiland

Vlak voordat je het Plantsoen verlaat ligt rechts in de Singel een uniek stukje natuur. De meeste struiken zijn Elzen die regelmatig geknot worden. Dit levert voor watervogels een prima schuil- en broedplaats op. Let ook op de Italiaanse populier die als een kapitein op zijn schip staat.

Je steekt de weg over en komt aan in de Plantage, dat ooit deel uitmaakte van het Plantsoen. Met dezelfde oude bomen. In de herfst kleurt dit kleine parkje paars/geel van de Herfst tijloos.

Je loopt via de Veerstraat naar het eind 2022 heringerichte Veerplein.

44. Leilinden (*Tilia europaea*)

De meeste Leilinden mochten blijven staan of zijn wat verplaatst. Het is een fijne verblijfsplek geworden voor de buurt en vermoeide wandelaars.

Loopaanwijzing 4: Hapynionbrug

Je gaat de nieuwe Hapynionbrug (Brug van Geluk) over en loopt de Kaarsenmakersstraat in.

Rolstoelers gaan even linksaf om via de oude Rijnbrug aan de overkant te komen en pakken daar de blauwe lijn weer op.

Loopaanwijzing 4a Lakenpark

Je komt nu in het nieuwe Lakenpark. Vernoemd naar de beroemde stof, die in Leiden is gemaakt en in de Lakenhal is verhandeld.

Aangekomen bij de Groenesteeg zie je rechts de ingang van de historische begraafplaats Groenesteeg, waar beroemde Leidenaren zijn begraven.

45. Rode of Bruine Beuk (*Fagus sylvatica* 'Atropunicaea')

Hij is niet te missen, deze Rode of Bruine Beuk. In 2021 verkozen tot de mooiste boom van Zuid-Holland, dus ook van Leiden. Op de onderstam van een gewone groene beuk is een rode kroon geënt. Zijn enorme stam is bijna 8 meter in omtrek. Een beuk kan tot 46 meter hoog worden. De boom beschermt zich tegen zonneschade door zijn vele soms tot de grond afhangende takken. Die zijn hier goed te zien.

Loopaanwijzing 5: Van Lakenpark naar Ankerpark

Volg na het bezoek aan de begraafplaats weer de blauwe lijn. Ook de speeltuin De Doorbraak is geheel vernieuwd en voorzien van een grote waterspeeltuin. In de binnenvestgracht zijn drijvende tuinen aangelegd.

Volg de blauwe lijn

Loopaanwijzing 6

Op het Looiersplein loop je het Ankerpark in, dat onlangs helemaal opnieuw is ingericht. Je gaat langs de Zijlsingel.

Loopaanwijzing 6a

Aan het eind is over de Haven de Loviumbrug (Brug van Liefde) gebouwd. Via deze brug kom je bij de Zijlpoort. Volg de blauwe route op het scherm van je telefoon.

Je kunt ook de witte brug nemen, naar de Havenkade. Je loopt dan om de Haven heen naar de Zijlpoort. Daar pak je de blauwe lijn weer op.

46. Kijfgracht

Loop gerust even een stukje de Kijfgracht op en verbaas je over de mooie geveltuintjes en over wat er allemaal in het water groeit, bloeit en zwemt.

Sinds 1 november 2013 maakt de Kijfgracht - samen met enkele andere grachten in de buurt -, deel uit van het Visreservaat. De komende jaren worden hier de flora en fauna in het water gemonitord. Varen en vissen is verboden.

Kijk voor meer informatie op de deksels van de zoutkisten of op www.onderwaterinleiden.nl.

47. Drijvende tuinen

Havengebieden blinken meestal niet uit in fraaie begroeiing. Hier kan je zien, hoe bewoners met weinig middelen, daarin verandering hebben kunnen aanbrengen.

48. Blekerspark

Je loopt langs het kerkhof en komt zo in het volledig vernieuwde Blekerspark, waar in het verleden de textiel werd gebleekt. Er was hier ooit ook een openbare zwemgelegenheid in de Singel.

Bij de herinrichting in 2020 zijn er vooral struiken en vaste planten neergezet met een Japanse oorsprong als een eerbetoon aan Philipp Franz Von Siebold. Een Duitse arts, die door Nederland naar Japan werd uitgezonden om zoveel mogelijk informatie over dat verre vreemde land te verzamelen. Hij verzamelde niet alleen informatie maar ook kunst, fossielen, prenten, kaarten en ook heel veel planten.

Er is in het park een watertuin aangelegd en een paddenpoel. Die poel en alle nieuwe planten hebben natuurlijk tijd nodig om zich te ontwikkelen.

49. Ginkgo Biloba

Je ziet er diverse soorten esdoorns (Acers) en op 23 september 2020 is in dit rondje bamboestammetjes ook een Ginkgo biloba geplant, een nazaat van een boom, die de atoombom op Hiroshima heeft overleefd. De boom is zo bijzonder, dat hij deel gaat uitmaken van het Singelpark Arboretum.

Lopend naar de uitgang van het park zie je links tegen de kopse muur van een gebouw een rond kunstwerk hangen. Het lijkt op een insectenhotel maar er zitten ook vogelkastjes in verwerkt. Het Japanse teken zou

mus of spreekwoord betekenen. Het dak van hetzelfde gebouw is bedekt met sedum.

Je loopt over de Wisenniabrug (Brug van Wijsheid) naar het Huigpark.

50. Gewone Essen (*Fraxinus excelsior*)

Je bent nu in het Huigpark. Sinds september 2017 is het beheer van het Huigpark overgedragen aan de Vrienden. Er zijn afspraken gemaakt over de kwaliteitseisen en de geldelijke vergoeding. De Vrienden organiseren nu het onderhoud en beheer, met de bewoners en andere vrijwilligers maar ook met organisaties als Gemiva.

Langs het water van de Maresingel bij een sportveldje staat een rijtje kaarsrechte Essen. Men zegt, dat de lange stammen van deze nog jonge bomen zijn ontstaan doordat voetballende jeugd takken van de boom heeft gebruikt om ballen uit het water te halen. Het lijkt de bomen niet te deren. Hout van essen is bijzonder taai en veerkrachtig en is daarom zeer geschikt voor de stelen van tuingereedschap en voor gymnastiektoestellen.

51. Watercipres (*Metasequoia glyptostroboides*)

De meest in het oog springende boom van het Huigpark is de spitse Watercipres. Deze bladverliezende naaldboom komt van nature alleen in Centraal China voor. Pas na het midden van de vorige eeuw is deze soort door kwekers vermeerderd en aangeplant. Opvallend is de vezelachtige stam met diepe rimpels. Hij lijkt op de moerascipres maar heeft geen luchtwortels.

52. Kweeper (*Cydonia oblonga*)

De boom langs het water is een Kweeper, verwant aan de appel, de peer en de lijsterbes. Hij komt vooral voor in de zuidelijke landen van Europa en in Japan. De kweeper bloeit in vergelijking met de appel en de peer erg laat, namelijk van mei tot in juni. De bloemen hebben een aangename geur. De grote vruchten zijn zo van de boom vrijwel niet te eten door het harde en zure vruchtvlees. Ze worden verwerkt tot jam, gelei en vruchtenpasta in kleine besuikerde blokjes, maar ook gebruikt in taarten en likeur.

Loopaanwijzing 7: Tweelingstraat

Je kunt hier rechtdoor lopen en via het Ambachtsplein langs de vernieuwde Langegracht verder gaan. Je kunt ook de blauwe lijn langs de Maresingel volgen. Dan bekijk je het Singelpark eens van de andere kant.

53. Gewone Plataan (*Platanus acerifolia*)

Langs de Langegracht zijn aan beide zijden Platanen neergezet. Hier doet deze boom zijn kwaliteiten eer aan. Hij kan de luchtvervuiling in de stad goed verdragen en de beperkt benodigde ruimte komt de wegbeheerder goed uit. Het dikke bladerdek geeft schaduw en verkoeling.

54. Papagaai bolwerk wordt Energiepark

Aan de overkant van de Maresingel zie je het Papagaai bolwerk zo genoemd naar de grote Korenmolen, die daar stond. Hier komt het Energiepark maar over de inrichting daarvan wordt al jaren gesteggeld. Je ziet nog de oude gebouwen van de watergasfabriek. Zij wachten op een nieuwe bestemming.

Veel hangt af van wat er gaat gebeuren met de oude elektriciteitscentrale, die nu nog bijna alleen warm water produceert voor de stadsverwarming.

Na sluiting van de centrale zou de dam uit de Maresingel kunnen worden verwijderd, waarna het hele rondje over alle 7 singels ook kan worden gevaren. Er zal op die plaats nog wel een fiets/loopbrug komen.

Loopaanwijzing 8: Reineveststeeg

Ga hier rechtsaf de Reineveststeeg in en daarna linksaf de 3de Binnenvestgracht op.

Op verzoek van de Vrienden zijn hier enkele kale muren voorzien van een draadwerk om daartegen klimplanten te laten groeien. Zij moeten zorgen voor de zo nodige vergroening. Rondom de bomen zijn door de Vrienden vakken gemaakt, waarin planten zijn gezet. Pik daarna de blauwe lijn weer op.

Loopaanwijzing 9: Heen en Weerbrug

Je gaat de Warmonderbrug (Heen en Weerbrug) over en daarna rechtsaf de Marepoortskade op langs het water. Volg de blauwe lijn.

55. Molen de Valk/Lammermarkt

Voor je ligt de volledig vernieuwde Lammermarkt, aan de voet van Molen De Valk. Van achtereenvolgens een oud vestingbolwerk, een algemene (deels Joodse) begraafplaats, de Leidse veemarkt, en een lelijk plein vol met auto's, is het nu een autovrij plein bovenop een 20 meter diepe parkeergarage.

Het burgerinitiatief voor de aanleg van een Singelpark kwam net nog op tijd voor de Vrienden om nog invloed te kunnen uitoefenen op de inrichting van het plein. Maar het was moeilijk opboksen tegen andere belangen, zoals de behoefte aan een groot evenementenplein voor bijvoorbeeld de 3 oktoberkermis. De Lammermarkt krijgt een groen karakter maar het wordt geen park.

Volg de blauwe lijn en blijft die volgen langs het water. Vlak voor de Valkbrug steek je de Molenwerf over waar je het pad langs de singel weer vervolgt.

Loopaanwijzing 10: Einde

Je bent weer terug bij het beginpunt. Wij hopen dat je een boeiende wandeling hebt gemaakt. Eventuele suggesties of tips ontvangen wij graag op communicatie@singelpark.nl.